

เทศน์โปรดคุณแพพวง วรรณะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด

เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

จะฝึกจิต ต้องฝืน

เราเป็นชาวพุทธ พระพุทธเจ้าของเราเป็นนักเหตุผล เป็นนักอรรถนักรธรรม นักรู้ นักฉลาดแหลมคม และเป็นคลังแห่งธรรม ผลธรรมที่อยู่ในคลัง คือพระทัยอันบริสุทธิ์ ของพระองค์นั้น มีแต่พระธรรมดวงประเสริฐเลิศโลก ท่านได้มาด้วยเหตุผลอันใดท่าน จึงได้รำลือ เราก็คือเป็นคณิกหนึ่งไม่เห็นเป็นที่รำลือ พระพุทธเจ้าก็เป็นคณิกหนึ่ง แต่ทำไมท่านจึงรำลือทั่วโลกธาตุ "สตฺถา เทวมนุสฺसानิ" เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ท่านรำลือทุกอย่างบรรดาความดีทั้งหลายไม่ว่าฝ่ายเหตุไม่ว่าฝ่ายผล ท่านเป็น "คลังแห่งพระธรรมดวงประเสริฐ"

พระธรรมที่ปรากฏให้โลกผู้สนใจกราบไหว้บูชาอยู่นี้ พระพุทธเจ้าทรงขุดค้นได้ มาก่อนใครทั้งโลก แล้วทรงนำออกแจกจ่ายโลก แม้กระนั้นโลกยังไม่เห็นสำคัญในธรรม ดวงประเสริฐนั้น เห็นสำคัญแต่เรื่องไม่ประเสริฐเรื่องเหลวไหล ที่กุมอำนาจอยู่ในจิตใจ ความเคลื่อนไหวไปมาของใจกายวาจา จึงเป็นไปตามอำนาจเหล่านี้เสียโดยมาก

เมื่อเช่นนั้น แม้ความต้องการสิ่งประเสริฐเลิศโลกก็ "สักแต่ความต้องการเท่านั้น" เพราะไม่ได้สนใจดำเนินตามเท่าที่ควร ไม่ได้ฝืนสิ่งที่กุมอำนาจไว้ในใจเพื่อการ ปฏิบัติบำเพ็ญธรรม สมกับเป็นลูกศิษย์พระตถาคตผู้ทรงฝืนอย่างยิ่ง

การฝืนเพื่อเหตุเพื่อผลเพื่ออรรถเพื่อธรรมนั้นแล เป็นความดียิ่งสำหรับเรา เพราะครูเราคือพระศาสดาและสาวก ท่านพาฝืนและได้ตีสิริมทางมงคลสูงเด่นแก่โลก เพราะความฝืน ความดีมีคุณค่าของคนเรามีอยู่ที่ตรงนี้ ไม่ใช่มีอยู่ที่เนื้อที่หนังเหมือน สัตว์ ตายแล้วนำเข้าสู่ตลาด ผลปรากฏออกมาเป็นเงินเป็นทอง เป็นอาหารการบริโภคที่ สำเร็จประโยชน์ได้ทั่วโลกดินแดน

ส่วนมนุษย์เราไม่ได้มีคุณค่าอยู่ที่เนื้อที่หนังอย่างสัตว์เหล่านั้น แต่มีคุณค่าทาง จิตใจ มีคุณค่าทางความประพฤติอิทธิพลที่การทำงาน อันเป็นประโยชน์แก่ตนและ ส่วนรวม

ความประพฤติ ถ้าไม่ดำเนินมาจากจิตใจก็ไม่มีทางดำเนิน จิตใจถ้าไม่มีเหตุผล เป็นเครื่องดำเนินก็ไม่ปลอดภัย เพราะฉะนั้นมนุษย์เราจึงควรมีเหตุผลแนบสนิทกับใจ ต้องใคร่ครวญเหตุว่าดีหรือไม่ดีอยู่เสมอ ทุกอาการที่เคลื่อนไหวไปมา ผลที่สำเร็จ ออกไปจากเหตุนี้จะเป็นอย่างไร? เมื่อเหตุไม่ดีแล้วผลก็ต้องไม่ดี เพราะไม่ขึ้นอยู่กับ

ความเสกสรรปั้นยอหรือเสกเป่าแล้วก็ว่าดี ดังที่โลก ๆ มักนิยมใช้กันเสมอมา แต่ดีและชั่วอยู่ที่การทำเหตุเป็นสำคัญกว่าการ “เสก” ใดๆ นี่เป็นหลักธรรมชาติที่ใครๆ ไม่ควรฝืน เพราะเป็นความจริง เมื่อเหตุดีผลต้องดี ใครจะติเตียนวันยังค่ำ หรือยกโลกธาตุมาตำหนิติเตียนว่า “ทำชั่วได้ดี ทำดีกลับได้ชั่ว” อย่างนี้ ก็สักแต่คำพูดหรือความเสกสรรปั้นยอของคนต่างหาก แต่นำมาใช้เป็นการยืนยันรับรองไม่ได้ เพราะเป็นความคิดการกระทำของคนผู้จะทำลายตนและสังคมต่างหาก ธรรมแท้ไม่เกี่ยวกับเรื่องจอมปลอมอย่างนี้ เพราะความจริงเป็นเรื่องใหญ่โตมาก ในโลกทั้งสามไม่มีอะไรจะจริงยิ่งกว่าความจริงดังที่กล่าวมานี้

พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงสั่งสอนโลกตามหลักความจริงนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะธรรมในแง่ใด ไม่ว่าจะพระสูตร พระวินัย พระปรมาัตถ์ ล้วนแสดงตามหลักความจริง จะเคลื่อนคลาดจากนี้ไปไม่มี ฉะนั้นพวกเราที่เป็นชาวพุทธ จึงต้องพยายามประพฤติปฏิบัติตน และพึงคำนึงถึงพระพุทธเจ้าเสมอ แม้จะไม่ได้มุ่งความเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระองค์ก็ตาม แต่ก็ควรคำนึงถึงความเป็น “ลูกศิษย์ของตถาคต” คือพุทธบริษัท ได้แก่อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น แล้วพยายามปฏิบัติบำเพ็ญตามธรรมของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงฝืนทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาที่เป็นข้าศึกต่อความดี เราก็ต้องฝืนเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า เพราะต้องการความดีหรือของดีที่ปราษฎ์ท่านว่าดี ไม่ใช่ดีแบบเสกสรรปั้นยอเสกเป่าแล้วก็ตื่นลมกัน โดยไม่ยอมเหลือบมองดูปราษฎ์ท่านว่าเป็นอย่างไรบ้าง

อันความไม่ดีนั้นมิได้อยู่แล้วภายในจิตใจ สิ่งที่ไม่ดีไม่ทำให้ความดีนี้ล้วนแต่สิ่งที่ชั่วทั้งนั้น ถ้าเราไม่ยอมฝืนก็แสดงว่า เรายอมจำนนต่อความชั่วความต่ำทรามที่มีอยู่ภายในจิตใจมากน้อยนั้น ถ้าเราฝืนก็แสดงว่าเราเห็นโทษแห่งความไม่ดีนั้น และฝืนให้หลุดพ้นจากความไม่ดี หรือทำลายความไม่ดีโดยลำดับด้วยความฝืน ความบากบั่น กลั่นกรองตัวเอง ความเห็นโทษเป็นเหตุปัจจัยให้ฝืนสิ่งต่ำทรามเหล่านี้ เพื่อความดีทั้งหลาย

เรื่องของศาสนาเป็นเรื่องฝืนสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ไม่ใช่เป็นสิ่งที่คล้อยตามของไม่ดี แต่เป็นสิ่งที่ฝืน ฝืนตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุด จนหาสิ่งที่ไม่ฝืนไม่ได้ จิตก็สะดวกสบาย ไม่มีอะไรมาฝืนกันอีกต่อไป สิ่งที่ไม่ดีมีมากมีน้อยเพียงไรนั้นแลคือตัวภัย สิ่งนั้นเมื่อเราดำเนินไปตามหรือคล้อยไปตาม จะมีกำลังมากขึ้นโดยลำดับจนกลายเป็นนิสัย คำว่า “กลายเป็นนิสัย” คือที่โลกเขาว่า “ตามใจตัวเองจนเป็นนิสัย” แต่ความจริงก็ตามธรรมชาติฝ่ายท่านั้นแหละ เพราะใจไม่มีอำนาจเหนือสิ่งนั้น และสิ่งนั้นอยู่ในใจ โลกเลยพูดเสียว่า “เอาแต่ใจตัวเอง ไม่คำนึงถึงเหตุผลบ้างเลย”

ที่นี้การที่เรามาประพฤติปฏิบัติ เราจำต้องฝืน ดังที่ท่านทั้งหลายมาสู่สถานที่นี้ หรือไปสู่สถานที่ใดเพื่อคุณงามความดีทั้งหลาย ก็ต้องฝืนเช่นเดียวกัน ถ้าไม่ฝืนก็ไม่ได้อะไร

ของดี ปกติของคนส่วนมาก เวล่ำเวลาจะมีมากน้อยเท่าไร สิ่งที่มีนกดขี่บังคับอยู่ภายในใจ ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจหรือผู้คุมอำนาจนั้น จะแย่งชิงเอาไปกินจนหมดไม่มีเหลือเลย จนกระทั่งโน้นละ ขณะที่สิ้นลมหายใจมันจึงจะปล่อย ก่อนนั้นมันไม่ค่อยปล่อยให้มีเวลาว่างกัน! ด้วยเหตุนี้โลกจึงไม่ค่อยมีเวลาทำความดีกัน จำต้องมีดีทั้งมา มีดีทั้งอยู่และมีดีทั้งเวลาจะไปและไปกัน ไม่มีเวลาว่างสร้างชา

วันคืนปีเดือนมีอยู่เท่าเดิม ปีหนึ่งมี ๓๖๕ วัน วันหนึ่งคืนหนึ่งมี ๒๔ ชั่วโมง ก็ไม่มีว่าง! สำหรับธรรมชาติเจ้าอำนาจนี้จะไม่ยอมว่างให้ใครเลย กุมอำนาจอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งสิ้นลมหายใจถึงจะเปิดโอกาสให้ว่า "เวลานี้ว่าง จึงได้ตาย!" นั่น จงพิจารณาให้ถึงใจ เคียดแค้นให้ถึงธรรม ดำเนินให้ถึงแดนปลดปล่อยอย่าถอยมันเป็นอันตรายชาติมนุษยพุทธรบรุษที่ฉลาดและแข็งแกร่งในโลก มีศาสดาเป็นจอมทัพ ไม่เคยพาพวกเราให้กลับแพ้นี้

เมื่อคิดเรื่องเหล่านี้มันน่าสลดสังเวชมากที่สุด เพราะสิ่งเหล่านี้เคยกดถ่วง เคยทรมาน เคยทำให้เราได้รับความทุกข์มามากต่อมากจนไม่อาจคณาได้ แม้เช่นนั้นก็ยังไม่ว่ากันว่าสิ่งเหล่านี้เป็นภัยแก่ตัวเอง ถึงจิตใจจะวุ่นวายเดือดร้อนขนาดหนักแทบไม่มีสติ ก็ว่า "วันนี้ใจไม่ดีเลย!" แล้วก็ไม่ว่ากันว่า ไม่ดีเพราะอะไรเป็นเหตุทำให้ใจไม่ดี

ความจริงก็คือธรรมชาติอันนั้นแลทำคน จะเป็นอะไรมาจากโลกไหนเล่า? แต่เราไม่อาจทราบได้ จึงต้องอาศัยการอบรมให้ทราบว่า สิ่งไหนผิดสิ่งไหนถูก สิ่งไหนดีสิ่งไหนชั่ว ความดีเป็นคุณแก่จิตใจ ความชั่วเป็นภัยต่อจิตใจ มันติดอยู่กับใจดวงเดียวทั้งสองอย่าง มีเพียงมากกับน้อยที่ต่างกัน

เพราะฉะนั้นเราจะหาอุบายวิธีใด แก้อสิ่งไม่ดีซึ่งมีอยู่ในจิตอันเดียวกัน ให้ออกไปได้โดยลำดับ? นอกจากอรรถธรรมและตัวเราเองที่จะฝืน โดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องมือเท่านั้น ไม่มีวันที่จะได้รับการปลดปล่อยตัวออกสู่ความว่างได้ตลอดไป

"พระพุทธเจ้าท่านทำไมจึงว่าง?" เราต้องคิดไปเช่นนั้นเพื่อแก้ตัวเอง "ท่านก็เป็นถึงพระมหากษัตริย์ ทำไมท่านถึงว่างและออกบำเพ็ญพระองค์ได้" เราไม่มุ่งบำเพ็ญตามแบบพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่เรายกท่านเป็นครูในส่วนที่เราจะยึดได้ มาปฏิบัติเพื่อตัวเอง

ทำไมพระพุทธเจ้าท่านว่าง ท่านไม่มีกิเลสหรือ? ท่านไม่หึงไม่หวงอะไรบ้างหรือ? ลูกก็มี เมียก็มี สมบัติพัสถานมากน้อย ไพร่ฟ้าประชาชีทั้งหลายเต็มแผ่นดิน ซึ่งเป็นสมบัติอันมีค่ามหาศาลของพระองค์ทั้งนั้น ทำไมพระองค์ว่างได้ พระองค์ปล่อยได้และว่างได้ จนได้ตรัสรู้และสะเทือนโลกธาตุ

เราไม่ถึงกับจะต้องปล่อยอย่างพระพุทธเจ้า แต่ปล่อยแบบลูกศิษย์มีครู จึงควรวางเวลาว่างสำหรับตนให้ได้บ้าง อะไรที่มีสาระสำคัญที่สุดในโลกนี้? จิตของเรามุ่งต่ออะไรทุกวันนี้? ว่าอะไรเป็นศักดิ์สิทธิ์และวิเศษที่สุด ที่จะเป็นสารคุณอันสำคัญพึงเป็นพึ่งตายได้จริง ๆ มีอะไรบ้างอยู่ในโลกนี้? เราเป็นมนุษย์พุทธบริษัททั้งคน ควรคิดให้เต็มใจก่อนจะหมดโอกาสคิดและทำ เพื่อสิ่งที่พึงหวังตั้งใจหมาย คิครอบ ๆ ตัวก็พอสะดุดสะเทือนใจไม่เสียผล ดูเอาซีไปที่ไหนเห็นมีแต่ป่าช้าเคลื่อนไปหมด ไม่ว่าสัตว์ว่าบุคคล "ป่าช้า" เต็มตัวด้วยกัน เราหวังอะไรเป็น "สธนะ" เราหวังอะไรเป็นหลักเป็นฐานเป็นที่มั่นใจเรา? เมื่อมองไปไหนมีแต่ภัยรอบด้าน จนจะหาทางคืบคลานออกไม่มี

ทั้งนี้ถ้าไม่มีอรรถมีธรรมภายในใจบ้างแล้ว คนเราจะหาหลักเกณฑ์ไม่ได้เลย จะรวนเร่เลื่อนลอย จนกระทั่งวันสิ้นชีพายชนม์ก็เลื่อนลอยไปอย่างนั้น ไม่มีอะไรเป็นหลักในอนาคต ถ้าไม่รับสร้างหลักยึดไว้เสียแต่บัดนี้ เมื่อจิตใจในปัจจุบันมันเลื่อนลอยอย่างไร ไม่มีหลักเกณฑ์อย่างไร อนาคตไม่ต้องพูด ก็คือผู้นี้แหละ ผู้เลื่อนลอยนี้แหละจะไปเป็นผู้เดือดร้อนระทมขมขื่นในอนาคต ไม่ใช่อะไรจะพาให้เป็น ต้องใจดวงรวนเร่เลื่อนลอยนี้แหละจะพาให้เป็น

พระสาวกท่านมีจำนวนมาก ท่านทำไมว่างได้? ท่านทำไมฝันได้ คำว่า "ฝัน" เป็นสิ่งสำคัญมาก ทำไมท่านฝันได้ กิเลสของท่านเป็นกิเลสประเภทใดท่านจึงฝันได้? กิเลสของเราเป็นกิเลสประเภทใดเราจึงฝันไม่ได้ ก็เป็นกิเลสประเภทเดียวกัน ธรรมเครื่องแก้ไขก็เป็นประเภทเดียวกัน ทำไมจะนำมาแก้สิ่งที่ฝันธรรมไม่ได้!

บุคคลผู้จะต่อสู้แก้ไข หาเวลาล่าเวลาหรือหาโอกาสเพื่อตัวเอง ก็เป็นบุคคลเช่นเดียวกับเราไม่ผิดกันเลย ถ้าผิดก็ผิดแต่ว่าท่านมีความเข้มแข็ง เรามีความอ่อนแอ ท่านเป็น "นักต่อสู้" เราเป็น "นักถอยหลัง" ท่านกล้าหาญ เราขี้ลาดหวาดกลัวท่านนั้นที่ผิดกัน! แล้วจะอย่างไรกับตัวเราจึงจะเข้ากันได้กับท่านและหลักธรรมของท่าน จะไม่เป็นข้าศึกกัน

ความอ่อนแอ เป็นต้น นี้แลเป็นสิ่งที่จะทำให้เราได้รับความทุกข์ความลำบากบ่นเพ้ออยู่ตลอดเวลา ทั้ง ๆ ที่ความบ่นไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย แต่เมื่อได้บ่นบ้างก็อาจเป็นทางระบายออกแห่งความทุกข์ทางหนึ่ง ความจริงไม่ใช่ทางระบายออกแห่งทุกข์ ความบ่นมันเป็นแง่ที่น่าคิดอันหนึ่งเหมือนกัน เพราะความคิดที่จะบ่นก็เป็นงานของจิต การบ่นออกมาก็เป็นงาน นอกจากนั้นยังทำให้บางคนรำคาญ อีกอย่างหนึ่งเขาก็มีอะไรอยู่ในใจของเขา พอมาพบเรื่องของเราที่มาบวกกันเข้า เลยไปกันใหญ่ สุดท้ายมีแต่กองทุกข์ทั้งสองฝ่าย จึงต่างคนต่างหาบหามอย่างเต็มกำลังไม่มีคำว่า "ปลง"!

เพราะฉะนั้นเพื่อปลดเปลื้องสิ่งที่เราไม่พึงปรารถนาทั้งหลาย จึ่งขึ้นอยู่กับ
 “ความฝัน” ฝันมากฝันน้อย ฝันเถอะ การฝันเรา ฝันสิ่งไม่ดีของเราเป็นความชอบธรรม
 ไม่ผิด ฝันได้มากได้น้อยเป็นสิริมงคล เป็นความดีประจำตัวของเรา จนกลายเป็นนิสัย
 แห่งการฝันสิ่งไม่ดีทั้งหลาย ใจจะมีความมองอาจกล้าหาญขึ้นมา ผลสุดท้ายเรื่องที่เราฝัน
 นั้นก็เลยยอมจำนน

จะไปไหนมาไหน จะพูดอะไร มีเหตุผลอย่างไร ที่เห็นว่าถูกต้องแล้วก็ตาม
 ตามนั้น ไม่มีอะไรมาขัดแย้งกีดขวาง ย่อมเป็นไปตามเหตุผลนั้นอย่างเดียว สิ่งที่จะมา
 ฝัน สิ่งที่มาคอยกีดกันขวางทางเดินของเรานั้น มันค่อยสลายค่อยละลายไป ในที่สุดก็
 ล้มละลายไป เมื่อเราเคยฝันเสมอๆ เคยต่อสู้ต้านทานมันเสมอ และเคยได้รับชัยชนะมา
 แล้ว สิ่งนั้นจะมาชนะเราอีกไม่ได้ เราได้ชัยชนะโดยลำดับ ชนะไปเรื่อยๆ และชนะจนไม่
 มีอะไรจะต่อสู้กับเราอีก นั่น! ความฝันเป็นผลอย่างนี้แล

ใจชอบอย่างนี้ แต่เหตุผลเป็นอย่างนั้น เราต้องฝันความชอบใจเพื่อเหตุผลนั้น ๆ
 ซึ่งเป็นความถูกต้อง ถ้าจะดำเนินหรือทำไปตามความชอบใจ ก็ความชอบใจนี้มีเหตุผล
 อะไรบ้าง? ส่วนมากไม่มี นอกจากเหตุผลของกิเลสเพื่อหาทางเล็ดลอดธรรมเท่านั้น ซึ่ง
 มีอะไรก็อ้างมาตามเรื่องของมัน ส่วนมากเราชอบเหตุผลของกิเลสมากกว่าเหตุผลของ
 ธรรม ฉะนั้นผลที่ได้รับจึงมีแต่ความทุกข์ความร้อนภายในใจ ที่เกิดขึ้นจากการทำตาม
 เหตุผลของกิเลส

แม้นั่งอยู่นิ่งๆ แต่จิตไม่ได้นิ่ง จิตมีความคิดปรุงแต่งเหยิงอยู่ตลอดเวลา ไม่มี
 อิริยาบถใดมาห้ามมันได้นอกจาก “สติปัญญา” ปกติแล้วจิตล้วนสร้างความทุกข์ขึ้นแก่
 ตน ด้วยความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางไม่ดี เราก็มองไม่เห็นโทษ นี่แหละเหตุผล
 ของกิเลสเป็นอย่างนี้ หาความถูกต้องไม่ได้เลยแต่ไหนแต่ไรมา

ส่วนเหตุผลของธรรมนั้นมีความถูกต้อง ผลที่ได้รับคือความสุขความเย็นใจ
 ตลอดไป ตั้งแต่ขั้นเริ่มฝึกหัดจนถึงขั้นสูงสุด

การปฏิบัติตัวหรือการปฏิบัติศาสนา เป็นความลำบากผิดธรรมดาอยู่บ้าง ถึงจะ
 ผิดธรรมดา เราก็มองว่าเราหักห้ามใจ ไม่ให้เป็นไปตามสิ่งต่ำทรามที่กิเลสตั้งชื่อตั้ง
 นามในสิ่งที่ตนชอบว่า “ธรรมดา” ฉะนั้นจำต้องฝืนกัน เมื่อฝืนครั้งนี้ได้ผล ครั้งต่อไปสิ่ง
 ที่จะให้เราฝืนก็อ่อนลง ๆ ความเข้มแข็งทางด้านเหตุผลและความเพียรก็เพิ่มขึ้น เลยไม่
 คำนึงถึงสิ่งที่จะมาขัดขวางเรายิ่งกว่าเหตุผลที่จะดำเนินไปตามที่เห็นว่าถูกต้อง นี่แหละ
 นักธรรมะมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านทรงดำเนินอย่างนี้!

ทำไมท่านจึงไม่หึงไม่หวงไม่ห่วงไม่ใยครอบครัวเหย้าเรือน ท่านเป็นมนุษย์
 ปุถุชนเช่นเดียวกัน ท่านต้องห่วง ท่านต้องฝืนอย่างยิ่ง เพื่อธรรมดวงเลิศ นั่นแลครูของ
 พวกเรา! สาวกทั้งหลายท่านก็ฝืนเต็มกำลังของท่าน จนได้เป็น "พุทฺธ ธมฺม สงฺฆํ สรณํ
 คจฺฉามิ" เข้ามาสู่ใจของพวกเรา

เราที่เป็นผู้รับเอา "พุทฺธ ธมฺม สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ" เข้ามาสู่ใจ ก็อย่าเอาเข้ามา
 เหยียบย่ำทำลายท่านเล่น โดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติแห่งธรรมนั้น ๆ หรือแห่งพุทฺธ แห่ง
 ธรรม แห่งสงฆ์ ว่ามีคุณค่ามากเพียงไร จึงเอามาเหยียบย่ำทำลายกับความขี้เกียจอ่อน
 แอ ความเห็นแก่ตัว ความไม่มีเหตุผล นำพระพุทฺธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มาสกปรก
 ด้วยทำไม ต้องคิดอย่างนี้เสมอ ซึ่งเป็นเครื่องเตือนใจเราให้ตื่นตัว จะได้พยายามแก้ไข
 ตนตามท่านไปโดยลำดับ

อะไรโล่งก็สู้อึดใจโล่งไม่ได้ อะไรคับแคบตีบตันก็สู้อึดใจคับแคบตีบตันไม่ได้
 อะไรจะทุกข์ก็สู้อึดทุกข์ไม่ได้ อะไรจะสุขก็สู้อึดสุขไม่ได้ เนอะ! รวมลงที่จิตแห่งเดียว!

ดินฟ้าอากาศก็โล่งอย่างนั้นเอง เมื่อมีความทุกข์ภายในจิตใจ แม้จะอยู่ในกลาง
 ทુંโล่ง ๆ นั้น อากาศโล่ง ๆ ก็ช่วยอะไรไม่ได้ จึงว่ามันอยู่ที่จิต ถ้าจิตมีความปลอดโปร่ง
 โล่งสบายแล้วอยู่ที่ไหนก็สบาย อยู่ในถ้ำ ในเหว ในกระต๊อบ อยู่ในร่มไม้ชายภูเขา ก็
 สบายทั้งนั้น ไม่จำเป็นต้องคิดหาว่าอากาศโปร่งที่นั่น อากาศโปร่งที่นี่ เพราะผู้ขัดข้อง
 จริง ๆ ก็คือจิตซึ่งเป็นตัวก่อเรื่องเท่านั้น ฉะนั้นความสุขความทุกข์ ตลอดทั้งสาเหตุให้
 เกิดสุขเกิดทุกข์ จึงรวมอยู่ที่จิตเป็นสำคัญกว่าสิ่งอื่น ๆ ปราชญ์ท่านจึงสอนลงที่ใจอันเป็น
 ตัวการสำคัญ ใครจะสอนได้ถูกต้องยิ่งกว่าปราชญ์คือพระพุทฺธเจ้าไม่มี! อย่าพากันลูป
 คล่าที่นั่นที่นี้ เดี่ยวเวลาเมื่อไปโดนเอาแมงป่องเข้าจะร้องไม่เป็นเสียงคน จะว่า "ไม่บอก"

สมบัติอันมีค่ามากที่สุดก็คือใจ เป็นหลักเป็นประธานของสิ่งทั้งหลายก็คือใจ จึงไม่
 ควรปล่อยใจให้สิ่งเลวทรามทั้งหลายเข้ามาเหยียบย่ำทำลาย จนแหลกเหลวไปอย่างน่า
 เสียหาย ส่วนผลอันไม่พึงปรารถนามันโยนให้เราเป็นคนรับเคราะห์ แม้ทุกข์แทบเป็น
 แทบตายก็คือเราเองเป็นผู้รับ! ส่วนกิเลสความต่ำทรามเหล่านั้นไม่ได้มารับทุกข์กับเรา
 เลย ผู้เสียเปรียบจึงคือเรา ผู้โง่เขลาต่อเล่ห์เหลี่ยมของมันอยู่เรื่อยไป

ฉะนั้นจงพยายามแก้ไขถอดถอนมันด้วยเหตุด้วยผล ความสุขอันพึงหวังนั้นเรา
 จะไปหาที่ไหนในโลกนี้ มันก็เพียงผ่าน ๆ ไปดังที่เคยได้ประสบพบเห็นกันมาแล้ว ผ่าน
 มาชั่วขณะ ๆ เท่านั้นแล้วก็ผ่านไป มันไม่เป็นความสุขที่จีรังถาวรอะไรเลย

แต่ความสุขที่เป็นขึ้นในจิตใจ เกิดขึ้นตามหลักธรรมชาติของจิตด้วยการ
 ประพฤติปฏิบัติธรรม นี่เป็นความสุขที่จีรังถาวร จนกลายเป็นความสุขอันตายตัว เป็น

“อกุปธรรม” คือเป็นความสุขที่ไม่กำเร็บ เพราะจิตใจไม่กำเร็บไม่เปลี่ยนแปลงตลอดอนันตกาล

สมบัติในโลกนี้ก็คือใจซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่า จงพยายามรักษาใจให้ดีโดยสม่ำเสมอ เฉพาะอย่างยิ่งจิตตภาวนาย่าถือเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น ทำพอเป็นพิธีรึตองก็เราไม่ใช่เป็นคนพิธี แต่เราเกิดมาเป็นคนทั้งคนไม่ใช่ตุ๊กตา พอจะภาวนาเป็นพิธี นั่งภาวนาที่ละ ๕ นาที ๑๐ นาที ๑๕ นาที ก็แทบล้มแทบตาย แทบจะหามกายเข้าโรงพยาบาล ซึ่งเป็นเรื่องอับอายขายหน้าชาวพุทธและนักปฏิบัติจริง ๆ เกินกว่าจะอภัยกันได้

เวลากิเลสพาเอาไปถลึงทั้งวันทั้งคืน ยังสนุกกับมันได้ชนิดลืมตัวลืมตายลืมป่าช้าที่มีมืออยู่กับตัว นั่นเรารู้ไหม? กิเลสมันกล่อมคนดีขนาดไหนดูเอากรูเอง เพราะเคยถูกกล่อมถูกลดลงมาด้วยกัน แม่ผู้เทศน์ก็ไม่มีการยกเว้นในการถูกตมตุน ฟังเอามันกล่อมดีขนาดนั้นแหละ กล่อมจนเคลิ้มหลับไม่รู้สีกตัวเลย แม้จะเข้าโลงผีอยู่แล้ว ยังอยากฟังเสียงเพลงลูกทุ่งมันอยู่เลยไม่มีวันเวลาอึดพอ จนหมดลมหายใจไปเปล่า ๆ

สิ่งเหล่านี้มักปราชญ์ท่านตำหนิกัน แต่พวกเราทำไมจึงชอบน้ก ชอบอะไรมันก็ไม่รู้ ตามความจริงแล้วคนเราชอบอะไรย่อมจะเจอสิ่งนั้น ชอบกิเลสก็เจอกิเลสและทุกข์ที่แฝงมากับกิเลส ชอบธรรมก็เจอธรรมและสุขที่แฝงมากับธรรม เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในโลกไม่บกพร่องจึงหาได้ด้วยกัน สุขก็หาได้จากเราคนเดียว ทุกข์ก็หาได้จากเราคนเดียวตามสาเหตุที่เราดำเนินไป ผลก็ต้องเป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่น

นี่เราแน่ใจแล้วว่าเราเกิดเป็นมนุษย์ เป็นภูมิที่สูงส่ง ในโลกนี้ถือว่ามนุษย์สูงกว่าสัตว์ และได้พบพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำสั่งสอนที่ถูกต้องแม่นยำมาจากหลักแห่ง “สวากขาตธรรม” พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชอบแล้ว พยายามดำเนินให้เป็นไปตามหลักแห่ง “สวากขาตธรรม” ผลที่พึงได้รับจะเป็นที่พึงพอใจ เราอย่าถือใครเป็นหลักเป็นเกณฑ์ยิ่งไปกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในการยึดและการดำเนิน

วิถีทางแห่งการครองชีพก็ตาม วิถีทางแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อความอบอุ่นแก่จิตใจก็ตาม ไม่มีใครจะเกินพระพุทธเจ้าไปได้ในความฉลาดแหลมคม ด้วยอุบายวิธีป้องกันหรือรักษาตัว ทั้งเกี่ยวกับสิ่งภายนอกและสิ่งภายใน พระพุทธเจ้าเป็น “นักรู้ นักฉลาดแหลมคมทุกอย่าง” “นักปกครองบ้านเมือง” ก็เป็นพระองค์หนึ่ง “นักปกครองด้านจิตใจ” ก็เป็นพระองค์หนึ่ง นักปกครองโลกทั่ว ๆ ไปด้วยอุบายวิธีการอบรมสั่งสอนโดยถูกต้องเหมาะสม ไม่มีศาสดาองค์ใดจะแข่งพระองค์ไปได้ โดยความฉลาดแหลมคมยิ่ง

กว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสอนจนถึงขั้น "นิพพาน" เราจะหาขนาดไหนอีก มีใครที่จะสอนให้เลย 'นิพพาน' ไปเคยได้ยินบ้างไหม? ไม่เคยได้ยิน!

เพราะถึงที่นั่นแล้วเป็นสถานที่ที่สุดจุดหมายปลายทางโดยสมบูรณ์แล้ว เช่นเดียวกับเราขึ้นมาถึงบนบ้านแล้ว เป็นที่เหมาะสมและถึงจุดที่หมายแล้ว เพราะไม่ใช่ขรัวตา ดังที่ท่านอาจารย์มั่นท่านเคยนำมาพูดเป็นอุบายเพื่อเป็นคติแก่พระเสมอว่า "ทำอะไรทำแบบเถรตรงนี่ มันไม่ได้เรื่องอะไร? ท่านว่า แล้วท่านก็ยกนิทานขรัวตาขึ้นมาว่า "ขรัวตาคนนั้นเดินเข้าไปในบ้าน ถูกเขานิมนต์ขึ้นไปบนบ้าน การนิมนต์ขึ้นไปบนบ้านก็คือนิมนต์ขึ้นนั่งบนบ้านนั่นเอง แต่ขรัวตาไม่เข้าใจอย่างนั้น พอถูกเขานิมนต์ให้ขึ้นไปบนบ้านก็ปีนขึ้นไปบนช่อโน้น "อ้าว! ท่านปีนขึ้นไปบนช่อโน้นทำไมล่ะ แล้วกันพิสดารเกินเหตุแล้วนี่ นิมนต์ท่านลงมา" พอขรัวตาองค์นั้นลงมาแล้ว ก็เผ่นออกจากบ้านเขาไปเลย ไม่มองหน้ามองหลัง นั่น! เป็นอย่างนั้นไปเสีย

ความจริงเขานิมนต์ขึ้นไปนั่งบนบ้านเขาต่างหาก แต่ท่านกลับปีนขึ้นไปบนช่อโน้น เวลาถูกนิมนต์ให้ลงมาก็ลงและเตลิดเลยบ้านเขาไปเสีย นี่คือความไม่พอดี ไม่มีประมาณ ไม่มีเหตุมีผลเอาเลย เพราะความซื่อเสียจนเชื่อไปแบบไม่รู้สึกรู้ตัว

การสั่งสอนนั้น เมื่อสอนถึงนิพพานแล้วจะสอนไปไหนกันอีก เมื่อจิตบรรลุถึงนิพพานแล้วจะเตลิดไปไหนกันอีก ถ้าไม่คว่ำเอาแบบขรัวตามาใช้ก็ต้องยุติการก้าวไปเพียงเท่านี้ เพราะสุดยอดแห่งธรรมแล้ว หรือสุดยอดแห่งสมมุติ จิตเป็นวิมุติเต็มภูมิ อรรถกถาธรรมแล้ว ปัญญาทั้งมวลก็ยุติกันลงแค่นี้

การกล่าวนิทานเรื่องขรัวตามาแทรกก็เพื่อให้ทราบว่าเป็นเรื่องความไม่ใคร่ครวญ คนไม่ใคร่ครวญพิจารณา คนแบบ "เถรตรง" ตรงเสียจนเช่นนั้น ไม่ยังประโยชน์ใดๆ ให้เกิดขึ้น จึงควรถือเป็นคติตัวอย่างได้ดี

ในวงปฏิบัติของเรามีบ้างไหมที่ปีนขึ้นไปบนช่อ มีซิ! มีแต่จำพวกที่คอยจะปีนขึ้นไปบนช่อนั่นแหละเป็นส่วนมาก ไม่ไปกันละตามหลัก "มัชฌิมา" ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ชอบปีนขึ้นไปบนช่อกันแทบทั้งนั้น ท่านยกนิทานขรัวตาปีนขึ้นไปบนช่อมาประกอบการแสดงธรรม น่าฟัง! เพราะขบขันดี "พวกบนช่อ" ท่านว่าอย่างนั้น เป็นคติสำคัญน่าฟังมาก ฟังแล้วซึ่งใจ ทั้งอดหัวเราะอยู่ภายในไม่ได้ นี่ท่านพูดถึงเรื่องคนไม่ใช้ความคิด ไม่ใช้ความพิจารณาเหตุผลว่าควรไม่ควร เรียกว่า "เถรตรง" คำว่า "เถรตรง" นี้บ้างท่านก็จะไม่เข้าใจ นี่ท่านพูดถึงครูบาอาจารย์

ท่านล้างบาตรและเช็ดบาตรแห้งแล้ว ท่านเอาปากบาตรคว่ำลง แล้วท่านส่องดูกันบาตรท่าน ส่องให้ตรงกับตะวัน การส่องดูกันบาตรตรงตวันนั้น ท่านมีความหมาย

ว่าบาตรนี้อาจมีก้นทะลุ เป็นช่องเป็นรูตรงไหนบ้าง ส่งออกไปที่แจ้งหรือส่งกับแสง พระอาทิตย์ มองออกไป ถ้ามีช่องทะลุก็จะมองเห็นชัดเจนตรงที่ทะลุนั้น แล้วก็จะได้อุทยาเสีย

ที่นี้ลูกศิษย์ "เถรตรง" เห็นอาจารย์ส่งดูก้นบาตร ตนก็ทำตามบ้างโดยไม่ทราบ เหตุผลความมุ่งหมายว่าท่านทำเพื่ออะไร เวลาถูกถามว่า "ทำเพื่ออะไร?" ก็บอกแบบเถรตรงว่า "เห็นครูอาจารย์ท่านส่งเราก็เลยส่งบ้าง เพราะท่านขลังดี บางที่เราอาจขลัง" นี่ฟังซิ เรื่องบนชื่อชาติใหม่? ฟังได้ไหม ในวงผู้ปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรม ในคำที่ว่า "บางที่เราอาจขลังอย่างท่านบ้าง" ถ้าอย่างนี้ก็ปฏิบัติเพื่อ "ความขลัง" ไม่ได้ปฏิบัติเพื่อ "ความหลุดพ้น" อย่างน้อยก็เพื่อความเป็นคนดีมีความสุข

ครูอาจารย์ผู้ฉลาดมีเหตุผล ท่านทำอะไรย่อมเป็นไปตามเหตุผลทุกอย่าง ไม่ได้ทำแบบลอยๆ เราผู้มาศึกษากับท่านควรพิจารณาด้วยดีในสิ่งที่ตนทำ ไม่สักแต่ว่าพูดว่าทำไปแบบสุ่มเดา เพราะความไม่สนใจดูตัวอย่างท่าน จึงเป็นราวกับทัพที่อยู่กับแกง ไม่รู้รสชาติของแกงว่าเปรี้ยวหวานเค็มประการใดบ้างเลย จึงหาความฉลาดรอบรู้อะไรไม่ได้ นอกจากแสวงหาความขลังไปแบบโลกๆ ที่ทำกัน

การศึกษาขึ้นอยู่กับสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร เป็นสำคัญ มิได้ขึ้นอยู่กับการกินอยู่หลับนอนในสำนักของท่านเฉยๆ โดยไม่สนใจกับอะไร การปฏิบัติธรรมของพวกเขาทุกวันนั้นก็เหมือนกัน เห็นท่านเดินจงกรมก็เดิน แต่ไม่มีสติตั้ง มีแต่ความคิดผิผิตคิดเพลินเล่นเลอผลอตัวยุ่งไปหมด พอออกจากทางจงกรม "แหม วันนี้จิตไม่เห็นมีความสุขสบายเลย เราเดินจงกรมตั้งนานไม่เห็นได้เรื่องอะไร?" จะได้เรื่องอะไร? เพราะไม่เอาเรื่องอรรถเรื่องธรรมเรื่องความสงบเป็นอารมณ์บ้างเลย เอาแต่เรื่องวุ่นวายมาพัวพันพันแหลกลอกอยู่กับจิตตลอดเวลาในทางจงกรม

จากนั้นก็มานั่งภาวนา พอนั่งก็ "เอาละ เท่านั้นพอ!" เวลานั้นก็นั่งคิดนั่งปรุงยุ่งเหยิงวุ่นวายแบบ "ตามรอยโคในคอก" นั้นแล แล้วก็มาตำหนิแบบลมๆ แล้งๆ ไปด้วย "นั่งได้เท่านั้นนาที่เท่านั้นนาที่ ไม่เห็นได้เรื่องอะไร นอนเสียดีกว่า" นั้น! ไปลงเอยที่หมอนนั้นแล เลยกลายเป็นที่ตัดสินกิเลสอยู่บนหมอนไปเสีย คำว่า "นอนเสียดีกว่า" นั้น แม้นอนก็ไม่ได้เรื่องอยู่นั้นแล เพราะคนไม่ได้เรื่องอยู่แล้ว ก็ได้แต่เรื่อง "หมอน" เท่านั้นนะซี ไม่ได้มรรคผลนิพพานอะไร จิตหลง "ภวังค์หลง" หลับครอกๆ จนตะวันส่องกันก็ไม่ถือนขึ้นมา (ไม่ตื่นนอนนั่นเอง)

อยู่ที่ใดไปที่ใดก็มีแต่กิเลสตามเหยียบย่ำทำลายอยู่ตลอดเวลา ที่จะได้เหยียบย่ำทำลายกิเลสบ้างไม่ปรากฏ เพราะสติตั้งไม่มี ความจงใจไม่มี มีแต่กิเลสตามล่าอยู่ตลอดทุกอิริยาบถ เรามั่นพวก "กิเลสตามล่า" จะว่ายังไง? ถ้าไม่ว่าอย่างนั้น

เอ้า! พยายามตามล่ากิเลสนะ ที่นี่เป็นนายกิเลสเสียบ้าง ต้องฝืนกันบ้าง! ทนและฝืนตรงนี้! จิตไม่อยากคิดไปในอรรถในธรรม เราต้องบังคับให้คิด ทำไมจะบังคับไม่ได้จิตเป็นของเรา เราเป็นเจ้าของจิต เราบังคับไม่ได้ ใครจะบังคับได้ละ ถ้าจิตแหวกแนวแล้วจิตจะมีหลักแหล่งที่ตรงไหน ผลที่เกิดขึ้นจากการแหวกแนวจะเป็นอย่างไร เราต้องรับเคราะห์กรรมอยู่ดี ฉะนั้นเราต้องคิดต้องรู้ไว้ล่วงหน้า จึงเรียกว่า "ปัญญา" มันอยากไปไม่ยอมให้ไป เอ้า! มันอยากทำสิ่งนั้นไม่ยอมให้ทำ มันจะฝืนเราไปได้อย่างไร! เมื่อเหตุผลพร้อมแล้วที่จะไม่ทำ เราต้องไม่ทำ เมื่อเหตุผลพร้อมแล้วที่จะทำ ต้องทำลงไป เป็นก็เป็น ตายก็ตาย! นี่คือนักธรรมะแท้ อยากริเลสก็ไปไม่พ่นมือ ต้องตายในเงื้อมมือไม่วันใดเวลาหนึ่งแน่นอน

ทำไมโลกเขาทำได้ ทำไมเราทำไม่ได้ โลกเขาทำไม่ตาย ทำไมเราทำจะตาย ตายก็ให้ตาย ป่าช้ามีทุกหนทุกแห่งไม่ต้องเป็นกังวลกับความเป็นความตาย ขอให้ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงามอย่างสนใจเถอะ ถ้าทำอย่างนั้นบ้างกิเลสมันก็หมอบและต้องได้ผล ไม่มีอะไรมีอำนาจเหนือธรรมของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเครื่องแก้และปราบปรามกิเลส เพราะกิเลสทุกประเภทกลัวธรรมเท่านั้น ใช้อื่นกิเลสไม่ยอมและไม่กลัว ยิ่งความคล้อยตามด้วยแล้ว กิเลสยิ่งร้องเพลงรื่นเริงสนุกสนานอยู่บนหัวใจ ไม่มีวันจบเพลงเลยนั่นแล

ขณะที่ฟังเทศน์นี่จิตมีความสงบจิตอยู่กับตัว ถ้าจิตอยู่กับตัว เวลาฟังท่านอธิบายก็เข้าอกเข้าใจไปโดยลำดับๆ ให้จิตอยู่กับตัวนั้นแหละถูกต้อง ในการฟังเทศน์ไม่จำเป็นต้องส่งใจออกมาข้างนอก ให้อยู่กับตัว กระแสธรรมจะเข้าไปสัมผัสกับความรู้คือใจ เมื่อสัมผัสกันเรื่อยๆ จิตจะได้รับความสงบในขณะที่ฟัง เมื่อจิตสงบแล้วความสุขนั้นเกิดขึ้นเอง ที่ความสุขไม่เกิดความสุขไม่มีเพราะจิตไม่สงบ จิตยุ่งอยู่ตลอดเวลา ก่อกวนตนเอง อยู่ไม่หยุด ความทุกข์ก็มีเรื่อยๆ นะซี เพราะป้อนเหตุให้เรื่อยๆ ท่านจึงว่า

"การฟังธรรมมีผล ๕ ประการ ประการสุดท้ายคือจิตผู้ฟังยอมผ่อนใส" จิตจะผ่อนใสได้จิตจะต้องอยู่กับตัว รับสัมผัสกระแสแห่งธรรมที่ท่านแสดงไปโดยลำดับไม่ให้ขาดวรรคขาดตอน ตั้งความรู้ไว้เท่านั้นแหละ ไม่ต้องไปเสียดายอะไรกับสิ่งภายนอก ไม่ต้องไปวุ่นวายกับสิ่งใด ที่เราเคยรู้เคยคิดเคยปรุงเคยเห็นมาแล้ว ไม่เห็นเกิดประโยชน์!

คราวนี้เราต้องการให้รู้ให้เห็นให้เข้าใจในอรรถในธรรม จึงให้ธรรมเหล่านั้นสัมผัสจิตใจ เพราะใจถูกสิ่งอื่นมาสัมผัสเสียมากมายจนใจไม่เป็นใจของตน มันเป็นใจ

กิเลสตัณหาอาสวะ หรือเป็นใจเปรตใจผีอะไรไปก็ไม่รู้ละ ใจเป็นนรกอเวจีไปหมดเพราะสิ่งไม่เป็นท่าเข้ามาก่อกรรมวุ่นวาย เวลานี้ให้จิตเป็นภพสำหรับรับกรรม ตั้งหน้าตั้งตาฟังโดยเฉพาะ จิตก็สงบ เมื่อสงบแล้วก็เย็น พอจิตเย็นเท่านั้นแหละก็สบายไปเองคนเรา! เราหาความสบายไม่ใช่เหรอ? เราไม่หาความทุกข์!

นี่แหละจุดแห่งความสบายอยู่ที่ตรงนี้ ให้พยายามระงับจิต อย่าปล่อยให้คิดมากเกินไป ความคิดมากเกินไปไม่ใช่ของดี คิดมาก ๆ ไปจนจะเป็นบ้าก็มี เพราะเหตุไร? เพราะสิ่งที่มันดีนั้นแหละจิตชอบคิด จิตชอบไปเกี่ยวข้องกับพัวพัน ยิ่งความโกรธแค้นยิ่งติดยิ่งชอบคิด ก็ยิ่งเพิ่มความร้อนให้จิตใจมากขึ้นโดยลำดับไม่มีประมาณ ตั้งตัวไว้ไม่ได้ ฉะนั้นต้องหักห้ามด้วยการฝืนใจ ใจจะขาดก็ให้ขาดไป จิตเป็นสมบัติของเราทำไมเราจะบังคับไม่ได้ และจะมอบให้ใครเป็นคนบังคับให้เรา? ใครเป็นคนรับผิดชอบในจิตของเรา? เราเองเท่านั้นเป็นผู้รับผิดชอบ

จงทุ่มกำลังลงไปไม่ทอดยจิตจะยอมจำนนเอง แล้วสงบตัวลง เห็นผลละที่นี้! ว่า "อ้อ! ผลแห่งการบังคับจิตเป็นอย่างนี้หรือ!" ต่อไปก็มีแก้ไข หรือเกิดความกล้าหาญที่จะบังคับกรรมตนเอง สุดท้ายจิตก็เป็นสมบัติอันมีค่าขึ้นมาเป็นลำดับ ๆ อยู่ไหนก็สบาย และมีความยับยั้งตั้งตัวได้ด้วยเหตุด้วยผล ด้วยสติปัญญาซึ่งเคยได้บำเพ็ญมาและเคยได้หลักได้เกณฑ์มาแล้ว

นี่คือการปฏิบัติตนตามหลักศาสนา ความอดความทนต่อหลักศาสนา การพร่ำสอนตามหลักศาสนาดีกว่าการพร่ำสอนใครทั้งนั้น ยิ่งผู้ที่สอนตนดีแล้ว พูดให้คนอื่นฟังหรือสั่งสอนก็จับใจเพราะและเชื่อถือไม่จืดจาง

ถ้าตนยังเหลวไหลพูดออกไปก็ไม่มีรสชาติแก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะนำคำสอนของพระพุทธเจ้าไปพูดเป็นตุ้ ๆ หีบ ๆ มันก็ไม่น่าฟัง มันมีลักษณะ จืด ๆ ชืด ๆ ราวกับอาหารไม่มีรสอร่อยนั่นแล ถ้าจิตใจเข้มแข็ง ความรู้สึกอยู่ภายในก็มั่นคง ใจมีพลังธรรมการแสดงออกก็มีรสชาติดี จับใจซาบซึ้ง เพราะธรรมออกไปจากใจที่เป็นตัวการสำคัญ ซึ่งบรรจุไว้แล้วหรือบรรจุเต็มแล้ว

จึงขอให้พยายามรักษาจิตใจให้มีสารคุณปรากฏเด่นชัดขึ้นโดยลำดับ ๆ จากการปฏิบัติ มีจิตตภาวนาเป็นต้น อย่าเห็นว่าเป็นกิจนอกประเด็นหรือเป็นกิจพิเศษนอกจากความสำคัญไปเสีย การภาวนานั้นแหละคือเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิตจิตใจของเรา มีธรรมนี้แหละเป็นสำคัญมากกว่าสิ่งอื่นใด นอกนั้นก็เพียงปริยาย อาศัยกันไปชั่วคราวชั่วคราวชั่วเวลา แล้วก็พลัดพรากจากกันไปทั้งเขาทั้งเรา จะหาความจริงถาวรไม่ได้ ทัวทั้งแดนโลกธาตุอันเป็นสมมุติมั่นเป็นอย่างเดียวกัน จึงขอยุติเพียงเท่านี้